

ЎТМИШГА НАЗАР

3-МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE-3

Бош мухаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош мухаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали тахририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчехра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдишвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави
давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент
Азербайжон давлат
иқтисодиёт университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат
университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Республикаси
Фанлар академияси

Маҳкамova Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Дипломатия академияси,
Қозоғистон Республикаси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор
Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор
Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон
Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор
Ўзбекистон Миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

1. Сайпулла Турсунов СУРХОН ВОҲАСИДА СОВЕТ РЕЖИМИНИНГ ЎРНАТИЛИШИ.....	10
2. Раҳбар Холиқова РОССИЯ ИМПЕРАТОРЛИГИ СИЁСИЙ АГЕНТЛИГИНИНГ БУХОРО АМИРЛИГИДАГИ ФАОЛИЯТИ ТАРИХИДАН.....	20
3. Лалихон Мухамеджанова XIX АСРНИНГ ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ЖАДИДЧИЛИКНИ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА УНИНГ МИЛЛИЙ УЙҒОНИШ ҲАРАКАТИ СИФАТИДАГИ МОҲИЯТИ..	32
4. Барно Убайдуллаева ЎЗБЕКЛАРНИНГ РЕПРОДУКТИВ ОРИЕНТАЦИЯСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР ВА УНИНГ БОЛА ТАРБИЯСИГА ТАЪСИРИ (XX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ XXI АСР БОШЛАРИ).....	47
5. Дилдора Алиназарова УРУШДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ДАВРИЙ НАШРИЁТ ТИЗИМИДАГИ ТАРКИБИЙ ЎЗГАРИШЛАР.....	59
6. Қаҳрамон Алманов, Илҳом Жураев XX - XXI АСР БОШЛАРИДА МИРЗАЧЎЛ ВОҲАСИ АҲОЛИСИНИНГ ХЎЖАЛИК ТУРМУШ ТАРЗИ ВА МОДДИЙ МАДАНИЯТИ.....	68
7. Қаҳрамон Алманов ЖИЗЗАХНИНГ ХОНЛИКЛАР ДАВРИДАГИ АҲАМИЯТИ ВА МАНБАЛАРДА ЁРИТИЛИШИ.....	76
8. Жамшид Адиллов АЛЕКСАНДР БЕКОВИЧ-ЧЕРКАССКИЙНИНГ ХИВА ХОНЛИГИГА ЮРИШИ РОССИЯЛИК ШАРҚШУНОСЛАР ТАДҚИҚОТЛАРИДА.....	82
9. Дилзода Алимкулова ЎЗБЕКИСТОН ТАСВИРИЙ САНЪАТИГА НАЗАР.....	89
10. Fazilat Akramova FARG'ONA VODIYSIDA YENGIL SANOATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI TARIXI.....	95
11. Мурот Алланазаров БУТУНБУХОРО МАРКАЗИЙ ИЖРОИЯ ҚЎМИТАСИ ВА МИЛЛИЙ РАҲБАР АРБОБЛАР ФАОЛИЯТИ.....	100
12. Гулмира Азаматова ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ МИГРАЦИЯСИ ҲАРАКАТЛАРИ МАСАЛАЛАРИ ВА МИГРАНТЛАР ФАОЛИЯТИ ТАҲЛИЛИ.....	106
13. Sayyora Atadjanova, Sevar Gaibnazarova ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИНГ ЯНГИ ТУРЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИ.....	112
14. Aloxunov A.A. ANDRONOVO MADANIYATINING O'RTA OSIYO CHORVADOR JAMOALARINING MODDIY MADANIYATDA AKS ETISHI.....	119
15. Раҳматжон Арслонзода ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА АРХИВ ИШИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.....	124

16. Шерзод Абдужаббаров ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ СОҲАСИДА КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ЎРТАСИДА ҲАМКОРЛИК.....	133
17. Ravshan Abduzohirov, Matluba Jo`rabekova O'ZBEKLARDA BOLA TUG'ILISHI BILAN BOG'LIQ IRIM-SIRIM MAROSIMLAR VA ULARNING TARIXIY TARAQQIYOTIDAGI O'ZIGA XOSLIKLAR.....	147
18. Жалолиддин Аннаев ТАРМИТА-ТЕРМИЗ БУДДАВИЙЛИК МАДАНИЯТИ.....	155
19. Аннаева Зарифа ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОЛОГИК МУАММОЛАР ВА УНИНГ ЕЧИМИ БОРАСИДАГИ ҲАРАКАТЛАР.....	163
20. Сардор Аҳмедов СУРХОНДАРЁ ТОЖИКЛАРИНИНГ АНЪАНАВИЙ КИЙИМЛАРИ.....	168
21. Манзурахон Балтабаева ЭРТА ТУРМУШ ВА ЭРТА ТУҒРУҚНИНГ САЛБИЙ ОҚИБАТЛАРИ (Африка, Жанубий Осиё давлатлари ва Ўзбекистон мисолида).....	174
22. Turon Babaraximov, Kamolaxon Abduraxmonova SIYOSIY MANSUBLIK TUSHUNCHASINING PAYDO BO'LISHI VA MAZMUNI.....	181
23. Назокат Бозорова ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИГА ОИД МАНБАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ.....	186
24. Элбек Ботиров МАРКАЗИЙ ОСИЁ БОЖХОНА ИШИ ЭВОЛЮЦИЯСИ: САВДО ЙЎЛЛАРИ, НАЗОРАТ МАСКАНЛАРИ ВА БОЖ ЙИГИМЛАРИ ТАРИХИДАН.....	192
25. Габриэльян С.И. БРИТАНИЯНИНГ ТАМАКИ МОНОПОЛИЯСИ ВА XIX АСРНИНГ ОХИРИДА ЭРОНДА МИЛЛИЙ-ОЗОДЛИК КУРАШИ БОШЛАНИШИ.....	199
26. Санжарбек Давлетов, Зухра Ражабова ХОРАЗМ ВОҲАСИДАГИ ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ МЕРОС ОБЪЕКТЛАРИ – ТУРИСТИК САЛОҲИЯТНИ ОШИРИШ ОМИЛИ СИФАТИДА.....	211
27. Нилуфар Джураева МАЪРИФАТПАРВАР ЖАДИДЛАРНИНГ ХОТИН-ҚИЗЛАР МАСАЛАСИДАГИ ҚАРАШЛАРИ.....	220
28. Отабек Дуланов СУРХОН ВОҲАСИ ЖУЗЛАРИНИНГ АНЪАНАВИЙ ТАОМЛАРИ.....	226
29. Расулжон Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССР ДА СОЛИҚЛАРНИНГ БАЪЗИ ТУРЛАРИ.....	232
30. Хуршид Жуманазаров ТАБИБЛАРНИНГ ЎЗБЕК ХАЛҚ ТАБОБАТИДАГИ ЎРНИ.....	239
31. Камола Жураева ЎЗБЕКИСТОННИНГ ТАШҚИ СИЁСАТ АЛОҚАЛАРИ: ТАРИХ ВА ЗАМОНАВИЙЛИК.....	246

32. Зоиржон Ёдгоров ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҲАСИДА ЯНГИ МЕЪЁРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИНГ ҚАБУЛ ҚИЛИНИШИ ВА УНДАН КЎЗЛАНГАН МАҚСАДЛАР.....	254
33. Zebiniso Zaynabidinova AKADEMIK SAYERA SHARAFOVNA RASHIDOVANING ILMIY FAOLIYAT DAVRIDAGI ILK ISHLARI (1967-1985).....	267
34. Мухаммаджон Исамиддинов ҚАДИМГИ МАРҒИЁНА ВА БАКТРИЯ ҲУДУДИДАГИ ЯЗ-П АРХЕОЛОГИК КОМПЛЕКСЛАРИНИ ДАВРЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	271
35. Абдуғаппор Инсопов ЎЗБЕКИСТОНДА НОДАВЛАТ НОТИЖОРАТ ТАШКИЛОТЛАРИНИ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ.....	277
36. Elyorjon Karimov O'ZBEKISTONDA IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARI DAVRIDA EVAKUATSIYA QILINGAN SANOAT KORXONALARI ISHINING TASHKIL ETILISHI.....	286
37. Сайёра Мирсоатова ҚОПЧИҒОЙ УСТАХОНАСИ МУСТЪЕ ДАВРИ КОМПЛЕКСИНИНГ МАДАНИЙ-ДАВРИЙ ХОСЛИГИ ҲАҚИДА.....	292
38. Ғайрат Мамаражабов ЎЗБЕК ҲУНАРМАНДЛАРИНИНГ МИЛЛИЙ КИЙИМЛАРНИ ЯРАТИШДАГИ ФАОЛИЯТИ.....	298
39. Салимахон Мадьярова ТУРКИСТОН ОЛИМЛАРИ ТУРМУШНИНИ ЯХШИЛАШ КОМИССИЯСИ.....	304
40. Олтиной Масалиева ЯПОНИЯ ДАВЛАТИДА БУХОРО ХОНЛИГИ ТАРИХИГА ҚИЗИҚИШ.....	312
41. Рахмон Мухаммадиев ЛИДЕР ШАХС ФЕНОМЕНИ ВА УНИНГ ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА ТУТГАН ЎРНИ.....	316
42. Олтиной Масалиева САЙИД МУҲАММАД НОСИР ВА УНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА САҚЛАНАЁТГАН ҚЎЛЁЗМАЛАРИ.....	322
43. Дилмурод Маллаев СУРҲОН ВОҲАСИ УЙ-ЖОЙЛАРИ: ТАРИХИЙ АНЪАНАЛАР.....	326
44. Орифхужа Муминов ҚАДИМ ВА ИЛҚ ЎРТА АСРЛАРДА КЕШ ВОҲАСИНИНГ АРХЕОЛОГИК ЎРГАНИЛИШ ТАРИХИ.....	332
45. Дилдора Мўсинова МУСОХОНХОЖА ДАҲБЕДИЙНИНГ "БАДР УЛ-АСРОР ВА САНАД УЛ-АБРОР" АСАРИ ҲАҚИДА.....	339
46. Темур Мўминов ИБРОҲИМ МЎМИНОВ ВА УНИНГ ДАВРИ.....	343

47. Акмал Мухаммадиев ПАЛЕОЛИТИШУНОСЛИКДА ХОМ-АШЁДАН ФОЙДАЛАНИШ СТРАТЕГИЯСИНИ ЎРГАНИЛИШИ (МЕТОДОЛОГИК ТАҲЛИЛ).....	353
48. Абдикамил Нарбеков ДИНИЙ ФУНДАМЕНТАЛИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМГА ҚАРШИ КУРАШ МУАММОЛАРИ.....	359
49. Бахтиёр Назиров МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТ СОҲАСИДА АМАЛГА ОШИРИЛГАН ИСЛОҲОТЛАРНИНГ ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛИ.....	366
50. Аслиддин Ортиқов ЎЗБЕК КИНЕМАТОГРАФИЯСИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ЖАРАЁНИ: САНЪАТ ЁКИ САНОАТ ТУРИ СИФАТИДА.....	372
51. Аҳмаджон Оринов СЦЕНОГРАФИЯДА ЁРУҒЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ.....	377
52. Хабибжон Олимжонов ТУРКИСТОН ЎЛКА ВИЛОЯТЛАРИДА КУТУБХОНАЛАРНИНГ ОЧИЛИШИ.....	382
53. Икромиддин Остонакулов, Тўлғаной Маматкулова XIX АСР ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ТАРИХИНИ ЎРГАНИШДА РОЖИЙ МАРҒИНОНИЙ МЕРОСИНИНГ ЎРНИ.....	392
54. Зумрад Раҳмонкулова БУХОРО АМИРЛИГИ ВА УСМОНИЙЛАР ДАВЛАТИ ЎРТАСИДАГИ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИДАН (XVIII-XIX АСР БОШЛАРИДА).....	397
55. Хасанбой Раҳматиллаев ТУРКИСТОНДА XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИДАГИ ЭТНИК ЖАРАЁНЛАР.....	407
56. Одинахон Раҳманова ОЛИМХОН САЛТАНАТИ ТАРИХИДАН: ШАЙХ ВА СЎФИЙЛАРГА ИШОНЧСИЗЛИК.....	413
57. Хасанбой Раҳматиллаев МАРКАЗИЙ ОСИЁНИНГ ҚАДИМГИ ДАВР ЭТНИК ТАРИХИНИ ЁРИТИШДАГИ АЙРИМ МУАММОЛИ МАСАЛАЛАР ВА УСУЛЛАРГА ДОИР.....	418
58. Хайрулла Раҳматов БУХОРО АМИРЛИГИ АҲОЛИСИНИНГ ЭТНИК ТАРКИБИ ХУСУСИДА (XIX асрнинг иккинчи ярми – XX аср бошлари).....	424
59. Muhiddin Rajabov O'RTA OSIYODA MILLIY-HUDUDIIY CHEGARALANISHNING O'TKAZILISHI: MAQSAD, MONIYAT VA OQIBAT (XORIJ TADQOQOTCHI OLIMLARI NIGOHIDA).....	430
60. Maftuna Rajabova TOLERANTLIK FENOMENINING TARIXIY – NAZARIY TAHLILI.....	437
61. Саломова Л.И. ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ АРХИВИДА САҚЛАНАЁТГАН ТУРКИСТОН АССР ТАРИХИГА ОИД ҲУЖЖАТЛАР ТАҲЛИЛИ.....	446

62. Ойдина Сатимова ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАГИ ТУРКИСТОНЛИК АСИРЛАР ТАҚДИРИДАН.....	452
63. Равшан Сиддиқов ЎЗБЕКИСТОН ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИНГ ИСЛОҲ ҚИЛИШНИ ЗАМОНАВИЙ ХОРИЖИЙ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	459
64. Хуршида Тиллаходжаева ФУҚАРОЛИКНИ РАСМИЙЛАШТИРИШ БЎЛИМЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЙИЧА ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ ЧОРА-ТАДБИРЛАР (УЛАРНИНГ АҲАМИЯТИ, УЛАРНИ ЯРАТИЛИШИДАГИ МУАММОЛАР) ХУСУСИДА.....	466
65. Рўзикул Толибов, Санобар Толибова ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИ-ШАРҚИЙ ОСИЁ МАМЛАКАТЛАРИ БИЛАН МАДАНИЙ-ГУМАНИТАР АЛОҚАЛАРИ.....	475
66. Равшан Турсунов ХІХ АСРНИНГ 2 ЯРМИДА ТУРКИСТОН ЎЛКАСИДА СОДИР БЎЛГАН ҚУМ ВА ЧАНГ БЎРОНЛАРИ ТАРИХИГА НАЗАР.....	482
67. Икромжон Умаров КЎҲИТАНГТОҒ ҚИШЛОҚЛАРИДА ЁМҒИР ЧАҚИРИШ МАРОСИМЛАРИНИНГ ЎТКАЗИЛИШИ.....	493
68. Анвар Уроқов ЎЗБЕКИСТОН РАНГТАСВИР САНЪАТИГА ОИД АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	503
69. Мавлюда Файзуллаева АНЪАНАВИЙ ТАОМЛАНИШ ВА ТРАНСФОРМАЦИОН ЖАРАЁНЛАР.....	508
70. Мавлон Эргашев ЧАҒОНИЁННИНГ ЎРТА АСРЛАР ШАҲАРЛАРИ.....	515
71. Хайрулла Қобилов СУРХОНДАРЁ ОКРУГИДА ЖАМОАЛАШТИРИШ ДАВРИДАГИ ОММАВИЙ ҚАТАҒОНЛИКЛАР.....	522
72. Ra'no Mamirjonovna XALQ TA'LIMI TIZIMIDAGI BOLSHEVISTIK SIYOSAT: MILLIY MAORIF TIZIMI VA TA'LIMDA SOVET MODELINI TATBIQ QILINISHI.....	528
73. Ислон Қаршиев ЖАНУБИЙ ЎЗБЕКИСТОН ҚЎНҒИРОТЛАРИ.....	533
74. Давлат Қудратов ҚАДИМГИ ДАВР ШАҲАРЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ ГЕНЕЗИСИ ТАҲЛИЛЛАРИ.....	539
75. Қахрамон Шоназаров УЧИНЧИ РЕНЕСАНС ПОЙДЕВОРИНИ ҚУРИШДА ЁШЛАР ИЖТИМОИЙ ФАОЛЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ.....	551
76. Ғайрат Хамраев БУҲОРО АМИРЛИГИНИ ТАШКИЛ ЭТГАН МИЛЛИЙ-ЭТНИК ГУРУҲЛАР ХУСУСИДА (ТОЖИКЛАР МИСОЛИДА).....	556

77. Суннатилла Ҳамраев, Мадина Адилова СОВЕТ ТАРИХШУНОСЛИГИДА БУХОРО АМИРЛИГИ ВА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ ЎРТАСИДАГИ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИ (XX АСРНИНГ 60–80 ЙИЛЛАРИ).....	563
78. Феруза Ҳасанова ЎЗБЕКИСТОНДА УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ДАВРИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИ.....	570
79. Akmaljon Xoldarov NEMISLARNING O'RTA OSIYOGA KIRIB KELISHI (FARG'ONA VODIYSI MISOLIDA).....	575
80. Нодирбек Момунович Ҳамаев АНВАР ПОШШОННИНГ ШАРҚИЙ БУХОРОДА СОВЕТ ҲУКУМАТИГА ҚАРШИ КУРАШИ (матбуот материаллари асосида).....	581
81. Иброҳим Хидиров ҚАДИМГИ СУҒДНИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁ МИГРАЦИЯ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ.....	586
82. Урол Худойкулов ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА САНОАТНИНГ БИР ТОМОНЛАМА ТАРАҚҚИЁТИ: МАСАЛАЛАРИ МУАММО ВА ЗИДДИЯТЛАР (XX аср 70- 80 йиллар асосида).....	595
83. Тўлқин Худойкулов ХИВА ИНОҚЛАРИНИНГ МАРКАЗИЙ ВА МАҲАЛЛИЙ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ. МАНСАБ ВА УНВОНЛАР.....	601
84. Хулкар Холикулова ИМКОНΙΑТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАРНИ ЖАМИЯТГА МОСЛАШТИРИШДА ТАЪЛИМНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.....	612
85. Тўлқин Худойкулов ҚЎҚОН ХОНЛИГИ ШАҲАР ВА ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИ ҲАҚИДА АЙРИМ МАЪЛУМОТЛАР.....	620
86. Мунира Хўжанова 1920-1940 ЙИЛЛАР ҚОЗОҒИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ ВА БОЛАЛАР УЙЛАРИ ФАОЛИЯТИ.....	630
87. Sherzod Hazratkulov FUQAROLIK JAMIYATI KONSEPSIYASI RIVOJIDA IJTIMOY SIYOSAT VA IJTIMOY ADOLAT FENOMENLARI.....	635
88. Sherzod Hazratkulov IJTIMOIY SIYOSATNI AMALGA OSHIRISH INDIKATORLARI VA MEZONLARI.....	641
89. Носир Хусанов ЖАМИЯТДА ПЛАКАТНИНГ ЎРНИ.....	647
90. Азизбек Холлиев ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ОРТИДАГИ ФИДОКОРОНА МЕҲНАТИ.....	654

91. Шайдуллаева Г.Ш. ҲИНД ВОДИЙСИДАН ТОПИЛГАН ОКС ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ХОС СОПОЛ ИДИШЛАРИ.....	662
92. Гузаль Шарипова ЎЗБЕКИСТОН–МАЛАЙЗИЯ ҲАМКОРЛИГИНИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ.....	668
93. Саиданварбек Юлдашев МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ИЛК ЎРТА АСРЛАР ТАРИХИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	677
94. Дилдора Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ XX АСР БОШЛАРИДА АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДА ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	685
95. Мадаминов Баходир ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ МУЗЕЙИНИНГ АЙРИМ НОЁБ ЭКСПОНАТЛАРИ ТАСНИФИ.....	691
96. Абдурасул Розаков XX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИДА АҚШДА НЕОЛИБЕРАЛИЗМ РИВОЖЛАНИШИНИНГ АСОСИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ.....	697
97. Xumora Pozilova QADIMGI FARG'ONA HUNARMANDCHILIGIDA TIRNAB SOLINGAN BEZAKLI SOPOL IDISHLAR.....	704
98. Гайратхон Мухтаров ЧОТҚОЛ ТОҒ ТИЗМАСИДАГИ ЯНГИ ТОПИЛГАН ҚОЯТОШ РАСМЛАР ЖОЙЛАШГАН ЎРНИ ВА ЛАНДШАФТИ.....	710
99. Икрамжон Исмаилов ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТАЪЛИМ СИФАТИ ВА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИНГ РЕЙТИНГИ (ФАРҒОНА ВОДИЙСИ МИСОЛИДА).....	715
100. Музаффар Хўжамов 40 ЙИЛЛАРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ 50 ЙИЛЛАР БОШЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА ОЗИҚ-ОВҚАТ МАҲСУЛОТЛАРИ БОРАСИДА ОЛИБ БОРИЛГАН НАРХ-НАВО СИЁСАТИ.....	721

ЎТМИШГА НАЗАР ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ LOOK TO THE PAST

Азизбек Холлиев,

Тарих фанлари номзоди, доцент
Ўзбекистон Миллий университети,
azizbekholliiev@gmail.com

ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ОРТИДАГИ ФИДОКОРОНА МЕҲНАТИ

For citation: Azizbek Kholliiev, UZBEK PEOPLE'S SELFLESS LABOR BEHIND THE FRONT DURING THE SECOND WORLD WAR. Look to the past. 2021, Special issue 3, pp.654-661

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5842225>

АННОТАЦИЯ

Инсоният XX аср тарихи давомида икки йирик жаҳон урушини бошидан кечирди. Иккинчи жаҳон уруши, айниқса, жаҳон тарихида мисли кўрилмаган даражада катта ва дахшатли ҳамда оғир кулфатларни солган уруш сифатида тарихда қолди. 1939-йил 1-сентябрь куни фашистлар Германияси қўшинларининг Польшага бостириб кириши билан бошланган бу уруш 61 та мамлакатни, Ер шари аҳолисининг 80 фоизини яъни 1,7 миллиард кишини ўз гирдобига тортди. Жаҳон тарихшунослигида Иккинчи жаҳон урушининг 1-даври сифатида 1939-йил 1-сентябрдан 1941-йил 22-июнгача бўлган давр эътироф этилиб, мазкур даврда фашистлар Германияси Ғарбий ва Марказий Европада ҳукмронликни қўлга киритади. Қисқа вақт мобайнида Германия ва Италия Европадаги 10 та давлатни - Польша, Чехословакия, Югославия, Бельгия, Голландия, Люксембург, Дания, Норвегия, Австрия, Францияни босиб олди. Миллатлар лигаси эса ўз фаолиятини тўхтатди. Гитлер бошчилигидаги Германия Ғарбий Европанинг ҳарбий, иқтисодий ресурсларини қўлга киритгач, 1941 йил 22 июнь куни ҳужум қилмаслик тўғрисидаги шартномани (1939 йил 23 августдаги битим) бузиб, уруш эълон қилмасдан СССРга ҳужум бошлади. Фашистларнинг асосий мақсади СССРни тўлиқ босиб олиш, бойликларини ўзлаштириш, миллионлаб кишиларни кириш ва қолганларини кул қилишдан иборат эди. Мазкур мақолада иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбек халқининг фронт ортидаги фидокорона фаолияти ёритилади.

Калит сўзлар: иккинчи жаҳон уруши, фашистлар, совет ҳокимияти, саноат, иқтисодиёт, бошқарув, таъминот тизими, йирик саноат, корхона, таълим муассасаси.

Азизбек Холлиев,

Кандидат исторических наук, доцент
Национальный университет Узбекистана
azizbekholliiev@gmail.com

САМООТВЕРЖЕННЫЙ ТРУД УЗБЕКСКОГО НАРОДА ПОЗАДИ ФРОНТА В ГОДЫ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

АННОТАЦИЯ

В истории двадцатого века человечество пережило две крупные мировые войны. В частности, Вторая мировая война вошла в историю как беспрецедентная в мировой истории война, вызвавшая ужасные и катастрофические бедствия. Война, которая началась с вторжения нацистской Германии в Польшу 1 сентября 1939 года, охватила 61 страну, 80 процентов населения мира, или 1,7 миллиарда человек. В мировой историографии период с 1 сентября 1939 г. по 22 июня 1941 г. признан 1-м периодом Второй мировой войны, во время которой нацистская Германия завоевала господство в Западной и Центральной Европе. За короткое время Германия и Италия вторглись в 10 европейских стран - Польшу, Чехословакию, Югославию, Бельгию, Нидерланды, Люксембург, Данию, Норвегию, Австрию, Францию. Лига Наций прекратила свою деятельность. После того, как возглавляемая Гитлером Германия захватила военные и экономические ресурсы Западной Европы, она нарушила Пакт о ненападении (23 июня 1939 г.) 22 июня 1941 г. и совершила вероломное нападение на СССР, не объявляя войны. Основная цель нацистов заключалась в том, чтобы полностью завоевать СССР, завладеть его богатствами, истребить миллионы и поработить остальных. В статье рассказывается о самоотверженной деятельности узбекского народа в тылу во время Второй мировой войны.

Ключевые слова: Вторая мировая война, нацисты, советская власть, промышленность, экономика, управление, система снабжения, крупная промышленность, предприятие, учебное заведение.

Azizbek Kholiev,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor

National University of Uzbekistan

azizbekholiev@gmail.com

UZBEK PEOPLE'S SELFLESS LABOR BEHIND THE FRONT DURING THE SECOND WORLD WAR**ABSTRACT**

In the history of the twentieth century, humanity has experienced two major world wars. World War II, in particular, went down in history as a war that was unprecedented in world history and inflicted terrible and catastrophic disasters. The war, which began with the invasion of Poland by Germany on September 1, 1939, engulfed 61 countries, 80 percent of the world's population, or 1.7 billion people. In world historiography, the period from September 1, 1939 to June 22, 1941 is recognized as the 1st period of World War II, during which Nazi Germany gained dominance in Western and Central Europe. In a short time, Germany and Italy invaded 10 European countries - Poland, Czechoslovakia, Yugoslavia, Belgium, the Netherlands, Luxembourg, Denmark, Norway, Austria, France. The League of Nations has ceased operations. After Hitler-led Germany seized the military and economic resources of Western Europe, it violated the Non-Aggression Pact (June 23, 1939) on June 22, 1941, and launched an attack on the USSR without declaring war. The main goal of the war was to completely conquer the USSR, seize its wealth, massacre millions and enslave the rest. This article describes the selfless activities of the Uzbek people behind the front during the Second World War.

Index terms: World War II, Soviet power, industry, economy, management, supply system, large industry, enterprise, educational institution.

1.Долзарблиги: Мустаҳкам фронт ортисиз фашистлар Германиясини мағлубиятга учратиш имконсиз эди. Шуни аниқки, уруш олиб бориш учун мустаҳкам, уюшган фронт орти зарур эди. Башарти энг яхши армия ҳам, энг жасоратли кишилар ҳам етарли даражада куролланмаган, озик-овқат билан таъминланмаган ва таёргарликдан ўтказилмаган бўлишса, дарҳол душман томонидан йўқ қилиниши табиийдир.

Уруш даврида барча сиёсий, маъмурий ва иқтисодий ташкилотларнинг фаолияти фронт ортидаги ишларни ҳарбий жиҳатдан қайта ташкил этишга қаратилди. Саноатни армия эҳтиёжларини қондириш учун йўналтирилишига алоҳида эътибор берилди.

Саноат фронтнинг техник ва моддий базасига айланди. Ҳар бир завод, ҳар бир фабрика ҳарбий эҳтиёжларни қондириш учун ишлаши лозим эди. Фронт буюртмалари энг тез суръатларда бажарилиши талаб этиларди.

Шу йўналишдаги ишларни ташкил этишга қаратилган дастлабки амалий ҳаракат 1941 йил 30 июнда қабул қилинган “1941 йил 3-чорагида халқ хўжалигини умумий сафарбар этиш режаси” да намоён бўлди. Режага асосан тинч даврига нисбатан қурол-яроғ ишлаб чиқарилиши 26 фоиз оширилди. Темир йўлларда ҳарбий юклар, кўмир, ёқилғи, металллар ва ғалладан ташқари юкларнинг ташилиш ҳажми камайтирилди[1].

1941 йил 16 августда Волгабўйи, Урал, Ғарбий Сибир, Қозоғистон ва Ўрта Осиё ҳудудлари учун ҳарбий-иқтисодий режа қабул қилинди, ва унда саноатни қайта қуриш ва ҳарбий иқтисодиётни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди.

Шарқда мамлакатнинг асосий арсеналини зарурий суръатда яратиш ўқ-дорилар, қурол-яроғ, самолётсозлик ва бошқа соҳалардаги халқ комиссариатлари саноат корхоналарининг жанг майдонидан анча узоқда жойлашган фронт ортига муваффақиятли ўтказилиши билан боғлиқлиги белгиланди.

2. Методлар:

Мақолада иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонда саноат тизими фаолияти, соҳада амалга оширилган чора тадбирлар, режалар ва янгиликлар ҳамда ўз ўрнида бу жараёнларда аҳолининг фидокорона меҳнати масалалари қиёсий таҳлил тамойиллари асосида ёритилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Ҳарбий саноат иқтисодиётнинг бошқа тармоқларидаги корхоналар эвазига кучайтирилди. Тинч вақтда истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқарган корхоналар турли ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослаштирилди. Шунинг учун халқ истеъмол моллари ишлаб чиқариш камайган бўлса-да, умуман, ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришда камайиш кескин бўлмади. Барча хомашё ва моддий ресурслар ишлаб чиқариш имкониятлари ҳарбий саноат фойдасига қайта тақсимланди[2].

Саноат корхоналарини оккупация қилинган ҳудудлардан мамлакат шарқига кўчириш мавжуд ҳарбий вазият талаб қилган зарурий чора эди. Уни амалга оширишдаги қийинчиликлар нафақат саноат корхоналарини бошқа жойга кўчириш, балки янги шароитларда уларнинг муваффақиятли ишлашини имкон қадар тезроқ ташкил этишдан ҳам иборат бўлди.

1941 йил июлдан ноябргача 1523 саноат корхонаси Шарққа кўчирилди. Улардан 1360 дан ортиғи йирик корхоналари ҳисобланган[3], уларнинг 151 таси[4] Ўзбекистонга кўчириб келтирилди. Улар орасида: Ленинград тўқимачилик дастгоҳлари заводи, “Ростсельмаш”, “Қизил Оқсой”, Сумск компрессор ва Днепропетровск карборунд заводлари, Москванинг “Подъёмник” ва “Электрокабель”, Харьковнинг “Электростанок” заводлари, Сталинград кимё заводи, Чкалов номидаги авиация заводи, Киевдаги “Трансигнал заводи” ва бошқалар бор эди.

Эвакуация қилинган корхоналар асосан Тошкент шаҳри, Тошкент вилояти, Самарқанд вилояти, Бухоро вилояти ва Фарғона вилоятида жойлаштирилди[5].

Уларни қабул қилиб олиш, жойлаштириш ва ўрнатиш учун махсус ҳукумат комиссияси тузилди. Жойларда ҳам ҳудудий комиссиялар ташкил этилди.

Эвакуация қилинган саноат корхоналарини ўрнатиш ва ишга тушириш энг қисқа муддатларда амалга оширилди. Корхоналарни жойлаштириш учун 400 минг кв.м. ишлаб чиқариш майдонлари тақдим этилди. Бундан ташқари, қисқа муддат ичида 200 минг кв.м. янги ишлаб чиқариш майдонлари қурилди[6]. Тинчлик даврида уларнинг ҳар бирини қуриш учун 2–3 йил керак бўларди, бироқ энди улар бир неча ой, ҳаттоки ҳафталарда, ишга туширила бошланди.

Шу тариқа, “Ростсельмаш” заводининг алоҳида устахоналари уч ҳафта ичида ўрнатилди ва 25 кундан кейин улар маҳсулот ишлаб чиқаришни бошлади. Бутун завод эса 2 ойдан кейин ишга туширилди. Москвадан эвакуация қилинган Чкалов номидаги авиация заводи 1942 йилнинг январ ойидаёқ ўзининг биринчи маҳсулотини тақдим этди. Карборунд заводи режалаштирилганидан 5–6 барабар тезроқ ўрнатилди. “Қизил Оқсой” (кейинчалик “Ўзбекселмаш”) заводи олиб келинганидан кейин 29 кун ичида маҳсулот ишлаб чиқаришни бошлади[7].

1941 йил декабрга келиб эвакуация қилинган корхоналарнинг қарийб 50 таси ишга туширилди. 1942 йилнинг ўрталарига келиб республика индустрияси мамлакат шарқидаги ҳарбий саноат базасининг таркибий қисми бўлиб қолди. Республикада ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўсиши ва ривожланиб бориши билан бир қаторда хом ашё ва ёқилғи-энергетика базасини кенгайтириш вазифаси ҳам кескин бўлиб турди[8].

Урушдан олдинги даврда Ўзбекистонда яратилган ишлаб чиқариш базаси эвакуация қилинган корхоналарни тезроқ жойлаштириш ва ишга туширишга ёрдам берди.

Республика ҳукумати 1941 йил сентябр-декабрда Ўзбекистон саноат ишлаб чиқаришни ҳарбий изга мослаб қайта қуришнинг умумий режаларини белгилаб берди. Қабул қилинган қарорларда халқ хўжалигини қайта қуришга доир аниқ вазифалар белгиланган бўлиб, уларда саноат корхоналарини мудофаа маҳсулотлари ишлаб чиқаришга ўтказиш муддатлари кўрсатилган, ички ресурсларни сафарбар қилиш соҳасидаги чоралар таклиф қилинган эди.[9]

Кадрларнинг кескин суратда танқислиги, саноат хом ашёси, ёқилғи, дастгоҳлар, асбоблар ниҳоятда етишмаслигига қарамасдан, 1941 йил декабрга келиб, Тошкентдаги 63 та корхона ва республикадаги бошқа 230 та корхона мудофаа маҳсулотлари бера бошлади. Улар орасида “Тошқишлоқмаш”(Ташсельмаш), паровоз таъмирлаш заводлари, Чирчиқ электр-кимё комбинати ва бошқа корхоналар бор эди. Тўкимачилик ва тикувчилик саноати ҳам фронт эҳтиёжларига хизмат қилишга киришди[10].

Масалан, “Тошқишлоқмаш” (Ташсельмаш), корхонаси урушнинг биринчи ҳафталанароқ ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқара бошлади. 1941 йилнинг охирига келиб корхона ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқариш режасини 240 фоизга бажарди[11]

Тошкент паровозлар ва вагонлар таъмирлаш заводи турли ҳарбий маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ўтди. Завод, асосан, ҳарбий-санитар поездларни ишлаб чиқаришга ихтисослаштирилганди. 1942 йил октябрида заводда тайёрланган “Ўзбекистон” номли бронепоезд Курск жанги, Киев, Житомир ва Польшанинг озод этилишида иштирок этиб, ғалабани Берлиндан 60 км узоқликда жойлашган Бранденбург шаҳрида кутиб олди[12]

Бундан ташқари, бу ерда снарядлар, авиабомбалар, кўл гранаталари ва минометларнинг ишлаб чиқарилиши йўлга қўйилди. Шу билан бир пайтда, завод ўзининг асосий вазифасини – паровозлар ва вагонларни таъмирлашни –бажаришни сушташтиради. Жумладан, завод жамоаси оғир шароитларда ҳарбий маҳсулот ишлаб чиқариш режасини 1941 йилнинг июнида 140%, декабрга келиб эса 156% қилиб бажарди[13]

1941 йилда Москва вилоятн Химки шаҳридан 84-сонли авиация заводи Тошкентга кўчирилиб, унда уруш йилларида ПС-84 русумидаги самолёт (1942 йил сентябрдан номи ЛИ-2 га ўзгартирилган) ишлаб чиқарилган. ПС-84 самолётининг лойиҳаси АКШнинг Дуглас компанияси томонидан лойиҳалаштирилган бўлиб, 1938 йилдан СССРда лицензия асосида ишлаб чиқарилган. Ушбу русумдаги самолётлар фукаро авиацияси учун мўлжалланган эди. Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ташкент авиация заводида ишлаб чиқарилган ЛИ-2 самолётлари ПС-84 нинг ҳарбий модификацияси бўлиб, улардан ҳарбий юклар, десант ташишда ва бомбардимончи самолёт сифатида фойдаланилган[14]

Самарқандда жойлашган “Колхозник” (“Колхозчи”) заводи армия учун машиналарни таъмирлаши, гранаталар, снаряд гильзалари, аскарлар котелокларини (декчаларини) ишлаб чиқариши лозим бўлди. Охунбобоев номидаги чарм заводи армия эҳтиёжлари учун чарм хом ашёсини қайта ишлашга ўтди. “Куёш” саноат артели ўқ-дорилар ишлаб чиқариши ва

стабилизаторларга ишлов бериши керак эди. “Хужум” фабрикаси йирик калибрдаги тўплар учун порох картузларини (порох халталарини) ишлаб чиқаришга йўналтирилди[15].

Республиканинг бошқа корхоналари, шу жумладан, тикув ва пойабзал артеллари, фронт учун формали кийим, пойабзаллар ишлаб чиқардилар.

Республиканинг озиқ-овқат саноати ҳам армия буюртмаларини бажаришга йўналтирилди. Ўзбекистонга кўчирилган тўқимачилик, озиқ-овқат ва пойабзал корхоналари аксарият ҳолларда маҳаллий корхоналарга қўшиб юбориларди. Негаки Ўзбекистонда уларни қабул қилиш учун турдош корхоналар мавжуд эди. Кўчириб келтирилган корхоналар дастгоҳлари маҳаллий корхоналар қувватини оширишга хизмат қилган. Кўчирилган енгил саноати корхоналарининг жойларда ишга тушириш қийинчиликлар билан кечган. Маблағ асосан оғир саноат корхоналарини тиклашга ажратилиб, енгил саноат корхоналари йиғиш жадвалларига киритилмасдан қоларди. Мавжуд вазиятда эса, енгил саноат тезликда фронтни кийим-кечак билан таъминлаш зарур эди. Бошқа саноат тармоқлари каби енгил саноат ҳам уруш манфаатларидан келиб чиқиб ҳарбий изга қайта солинган. Халқ истеъмоли товарлари ва умуман тинчлик даврида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар қисқартирилган. Тикувчилик корхоналари кийим-кечак, шинел, телогрейка тикишга, тери-мўйна ва пойабзал корхоналари эса қолпоқ, этик, аскар ботинкалари, калта пўстинлар, қўлқоп ва шу каби маҳсулотларни ишлаб чиқаришга ўтдилар. Чарм моллари ишлаб чиқарувчи корхоналар авиация, автомобил-трактор, танк ва бошқа ҳарбий йўналишдаги соҳаларни маҳсулотлар билан таъминлай бошлаган[16].

Ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун корхоналар фуқаролик маҳсулотлари чиқаришни камайтирди. Шу йўл билан бўшаган ишлаб чиқариш қувватлари ҳарбий буюртмалар бажарилишини таъминлашга йўналтирилди. Шунинг учун, фронт таъминоти билан боғлиқ маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмининг маълум даражадаги ортиши кузатилади. Масалан, 1941 йили Ўзбекистонда жами 4040600 метр ипак ва яримипак мато ишлаб чиқарилган бўлса, 1942 йили 4362800 метргача кўпайди[17].

50 дан ортиқ корхоналар енгил, озиқ-овқат, тўқимачилик Наркоматларнинг тасарруфида эди. Эвакуация қилинган ускуналар негизида 47 янги корхона барпо этилди, маҳаллий саноат корхоналарнинг қуввати кучайтирилди[18].

Тўқувчилик ва тикувчилик корхоналари бутунлай ҳарбий буюртмаларни бажаришга киришди. Бу тармоқ ишини ҳарбий изга кўчириш юзаки томондан мураккаб туюлмаса-да, илгари ишлаб чиқарилган товарларнинг ўрнини бир неча барабар кўп меҳнат талаб қиладиган махсус маҳсулотлар билан алмаштириш керак эди. 1941-1943 йиллар оралиғида фронт эҳтиёжига қаратилган махсус матолар ишлаб чиқариш 12,5 баробар ва боғловчи материаллар эса 21 баробар кўпайди. 1941 йил октябрида Ўзбекистон енгил саноати корхоналарининг деярли барчаси муҳофаа буюртмаларини бажаришга ўтди[19].

Масалан, Тошкент тўқимачилик комбинати қисқа муддатда ҳарбий кийимлар тайёрлаш учун зарур бўлган матоларнинг янги тассортиментини ишлаб чиқаришни бошлади. Урушнинг дастлабки тўрт ойида маҳсулотни ишлаб чиқариш 43% га, меҳнат самарадорлиги эса 20% га ортди[20].

1942 йилда енгил саноат корхоналари ишлаб чиқариш режалари анча кўпайтирилди. Бу топшириқ Ўзбекистонга кўчириб келтирилган барча корхоналарнинг тўла қувватини ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқарилган эди. Маҳсулот ишлаб ҳажмининг ортиши тегишли моддий-техника базасини вужудга келтириш ва тармоқни хомашё, ёқилғи, электр энергия билан таъминлашни талаб қилди. Ўзбекистон енгил саноати урушгача бўлган даврда ёрдамчи ишлаб чиқариш қувватига умуман эга эмас эди. Пойабзал қолиплари, химикатлар, бўёқлар ва ҳоказоларнинг асосий қисми ташқаридан келтириларди. Уруш бошлангач уларнинг келтирилиши тўхтаб қолди. Шунинг учун зарур материаллар ишлаб чиқаришни Ўзбекистонда ташкил этишга ҳаракат қилинди. Масалан, Тошкентдаги «Кизил тонг» тикув фабрикаси инженер-техник ходимлари тикув машинасининг мокиси ва унинг тўрларини ўзлари ишлаб чиқаришни йўлга қуйдилар. Бирок, мураккаб технологиялар ва барча

химикатларни Ўзбекистонда ишлаб чиқариш имконияти бўлмади. Енгил саноатда ҳал этилмаган қатор муаммолар ишлаб чиқаришга салбий таъсир кўрсатди[21]

4.Хулосалар:

Урушнинг дастлабки кунлариданоқ республика меҳнаткаш аҳолисининг фидокорона меҳнати туфайли иқтисодиёт ҳарбий асосда қайта қурилди, кучли ҳарбий қўшинлар фронтга юборилди, аҳоли орасидаги барча оммавий-мудофаа ишлари қайта тартибга солинди.

Республика ишчиларининг юқори даражада уюшганлиги, уларнинг ўз вазифаларини аниқ англаши янги саноат қурилишини муваффақиятли бошлаш, эвакуация қилинган корхоналарни ишга тушириш ва фронт ҳамда фронт орти эҳтиёжлари учун ишлаб чиқариш ҳажмини оширишга имкон берди.

Ўзбекистонга эвакуация қилинган корхоналар республика иқтисодиётининг ривожланишига ҳисса қўшди, сифат жиҳатдан муҳим ўзгаришларига олиб келди ва Ўзбекистоннинг саноат ўсишини жадаллаштириш, ишчиларнинг маданий ва техникавий даражасини оширишда кучли омил бўлди.

Ўзбекистон саноатининг ривожланиш йўналиши бўйича туб ўзгаришлар рўй берди. Бу ерда янги ишлаб чиқариш соҳалари – самолётсозлик ва дастгоҳсозлик, қурол ва ўқдорилар, электр жиҳозлари ва фронт эҳтиёжлари учун зарур бўлган бошқа маҳсулотлар ишлаб чиқариш корхоналари яратилди.

1942 йилнинг ўрталарига келиб, Ўзбекистон ялпи маҳсулотининг 75 % республика саноатига тўғри келди.

Республиканинг уруш йилларида яратилган мудофаа саноати ҳар йили қурол ва ўқдорилар ишлаб чиқаришни кўпайтирди. 1943 йилда республиканинг мудофаа заводлари ва фабрикаларида жуда кўп миқдордаги автоматлар, миналар, патронлар, жанговар самолётлар, ҳаво бомбалари, динамит, азот кислотаси, аммиак селитраси, парашютлар ва бошқа кўплаб ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқарилиб, фронтга жўнатилди.

1943 йил охирида Ўзбекистоннинг ялпи саноат маҳсулоти 1940 йилга нисбатан 1,5 баравар ошди ва саноат корхоналари сони ҳам кўпайди. Оғир саноатнинг улуши ортди.

Урушнинг туб бурилиш йилларида республиканинг саноат базаси мустаҳкамланди ва кенгайди, металлургия ва ёқилғи саноатининг асослари яратилди. Республикага эвакуация қилинган саноат корхоналари тўлиқ қувватда ишлай бошлади.

Фронтнинг барча участкаларига армиянинг оммавий ҳужумга ўтиши муносабати билан транспортнинг роли сезиларли даражада ошди, бу эса ҳарбий кучлар, қурол-яроғ, ўқдорилар, озиқ-овқат ва бошқаларни ўз вақтида етказиб беришни таъминлаши керак эди. Бунда фронтга жўнатилган барча транзит юқларининг 69 фоизини ташиган Ўзбекистон темир йўл транспорти муҳим рол ўйнади.

Буларнинг барчаси ҳарбий маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кўпайтириш учун мустаҳкам моддий-техник базани яратди, урушнинг кейинги, якуний босқичида ғалабага эришишда муҳим рол ўйнади, ҳамда Ўзбекистон иқтисодиётининг барча соҳалари янада ривожланишига ёрдам берди.

Урушнинг охирига келиб, оғир саноат ривожланди, янги электр станциялари қурилди, кўмир базаси кенгайди ва қурилиш материаллари ишлаб чиқариш кўпайди. Ўзбекистоннинг ҳарбий иқтисодиёти аста-секин тинч йўлга ўтди.

Оғир саноатни ривожлантириш билан бир қаторда, истеъмол товарлари ишлаб чиқаришга ҳам катта эътибор берилди. Саноат ишлаб чиқаришининг жадал ривожланиши темир йўл, автомобил йўллари, дарё, ҳаво транспорти ва коммуникацияларининг ишини кучайтиришни талаб қилди.

Урушнинг сўнгги босқичидаги республика саноат ва транспортининг ривожланиши меҳнат унумдорлигини ошириш, асбоб-ускуналардан унумли фойдаланиш, ёқилғи ва материалларни тежаш қатъий режимига риоя қилиш учун зарур бўлган барча ишларни бажарган ишчиларнинг катта ишлаб чиқариш ютуқлари билан бирга кечди.

Саноат ишчиларини тайёрлаш масаласи муваффақиятли амалга оширилди. Давлат меҳнат ресурслари тизими малакали ишчиларни тайёрлашнинг асосий бўғини бўлиб қолаверди.

Урушнинг дастлабки кунлариданоқ республика қишлоқ хўжалигини тубдан қайта қуриш бошланди. Иқтисодиётнинг аграр секторини ҳарбий изга тушириш, фронт ва фронт орти эҳтиёжларини қондириш учун зарур бўлган моддий ва инсоний ресурсларни тўлиқ жалб қилишга муваффақ бўлинди. Иқтисодиётнинг агросаноат тармоғида ишловчиларнинг республика далаларида меҳнат қилиши асосий қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришнинг сезиларли даражада ўсишини таъминлади. Шу тариқа, Ўзбекистон қишлоқлари меҳнаткашлари урушнинг биринчи даврида фронт ва фронт ортини озиқ-овқат, саноатни хом-ашё билан таъминлашдек мураккаб ва қийин вазифани ҳал этдилар.

Урушнинг туб бурилиш йилларида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигининг барча саъй-ҳаракатлари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқаришни янада кўпайтиришга, мамлакатнинг фронт ва босқинчилардан озод қилинган ҳудудларига ёрдам кўрсатишга қаратилди.

Ўзбекистоннинг қишлоқ хўжалигида урушнинг сўнгги босқичида, қийинчиликларга қарамай, улкан ички куч пайдо бўлди ва у уруш даврида тиклана бошлади.

Шундай қилиб, уруш охирига келиб, Ўзбекистон мамлакатнинг энг йирик саноат ва қишлоқ хўжалиги марказларидан бирига айланди.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб. / масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “O‘zbekiston” НМИУ, 2019, б. 29. (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book. / Responsible editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p. 29.)
2. Ўша жойда Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб./ масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “O‘zbekiston” НМИУ, 2019, б. 29. (History of Uzbekistan there (1917-1991). The second book./educated editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p. 29.)
3. Вклад трудящихся Узбекистана в победу в Великой Отечественной войне./ Отв. ред. Х.Ш.Инояттов. –Т: «Фан», 1975, с.60. (Vklad trudyashchixsya Uzbekistana v pobedu v Velikoy Otechestvennoy voyne./Otv. ed. X.Sh.Inoyatov. –Т: «Fan», 1975, p.60.)
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг буюк Ғалабанинг 75 йиллиги ҳамда Хотира ва қадрлаш кунига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи./ O‘zbekiston tarixi, 2020, №2, б.9. (Speech by the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev at the solemn ceremony dedicated to the 75th anniversary of the Great Victory and the Day of Remembrance and Honor./History of Uzbekistan, 2020, №2, p.9.)
5. Узбекская ССР в годы Великой отечественной войны. Т.1. –Ташкент: «Фан», 1981, с.1145. (Uzbek SSR in the year of the Great Patriotic War. T.1. –Tashkent: «Fan», 1981, p.114)
6. Ульмасбаев Ш.Н. Промышленное развитие Советского Узбекистана. – Ташкент, 1958, с.165. (Ulmasbaev Sh.N. Industrial development of Soviet Uzbekistan. - Tashkent, 1958, p. 165.)
7. Вклад трудящихся Узбекистана в победу в Великой Отечественной войне./ Отв. ред. Х.Ш.Инояттов. –Т: «Фан», 1975, с.61 (The contribution of the workers of Uzbekistan to the victory in the Great Patriotic War. / Otv. ed. Kh.Sh. Inoyatov. –Т: "Fan", 1975, p.61)
8. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Китоб 2. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. – Т.: “Шарқ”, 2000, б.441. (New history of Uzbekistan. Book 2. Uzbekistan during the Soviet colonial period. –Т. : “Sharq”, 2000, p.441.)

9. Ўзбекистоннинг янги тарихи. Китоб 2. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. – Т.: “Шарқ”, 2000, б.440. (New history of Uzbekistan. Book 2. Uzbekistan during the Soviet colonial period. –Т. : “Sharq”, 2000, p.440.)
10. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб./ масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “О‘zbekiston” НМИУ, 2019, б. 29-30. (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book./educated editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p. 29-30.)
11. Бобожонов Х.Ўзбекистон саноати Иккинчи жаҳон уруши йилларида.// О‘zbekiston tarixi, 2020, №2, б.12. (Bobojonov H. Uzbekistan's industry during the Second World War.// History of Uzbekistan, 2020, №2, p.12.)
12. Нуруллин Р. Узбекистан-арсенал фронта в годы войны // Фашизм устидан қозонилган ғалабада Ўзбекистоннинг тарихий ҳиссаси (Илмий-назарий конференция материаллари). –Тошкент: “Фан”, 1996,б.193-194. (Nurullin R. Uzbekistan-arsenal fronta v gody voyny // Historical contribution of Uzbekistan to the victory over fascism (Proceedings of the scientific-theoretical conference). –Tashkent: “Fan”, 1996, p.193-194.)
13. ЎМА, 712-фонд, 4-рўйхат, 19-иш, 21-варақ. (NA RUz, fund 712, list 4, case 19, sheet 21.)
14. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар).Иккинчи китоб./масъул масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “О‘zbekiston” НМИУ, 2019, б. 29-30. (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book. / Responsible editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p. 29-30.)
15. Узбекская ССР в годы Великой отечественной войны. Т.1. –Ташкент: «Фан», 1981, с.110. (Uzbek SSR in the year of the Great Patriotic War. T.1. –Tashkent: «Fan», 1981, p.110.)
16. Бобожонов Х.Ўзбекистон саноати Иккинчи жаҳон уруши йилларида.// О‘zbekiston tarixi, 2020, №2, б.15,16. (Bobojonov H. Uzbekistan's industry during the Second World War.// History of Uzbekistan, 2020, №2, p.15,16.)
17. Бобожонов Х.Ўзбекистон саноати Иккинчи жаҳон уруши йилларида.// О‘zbekiston tarixi, 2020, №2, б.17. (Bobojonov H. Uzbekistan's industry during the Second World War.// History of Uzbekistan, 2020, №2, p.17.)
18. Узбекская ССР в годы Великой отечественной войны. Т.1. –Ташкент: «Фан», 1981, с.114 (Uzbek SSR in the year of the Great Patriotic War. T.1. –Tashkent: «Fan», 1981, p.114)
19. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар).Иккинчи китоб./масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “О‘zbekiston” НМИУ, 2019, б. 34. (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book./educated editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p. 34.)
20. Узбекская ССР в годы Великой отечественной войны. Т.1. –Ташкент: «Фан», 1981, с.108. (Uzbek SSR in the year of the Great Patriotic War. T.1. –Tashkent: «Fan», 1981, p.108.)
21. Ўзбекистон тарихи (1917-1991 йиллар). Иккинчи китоб./ масъул муҳаррирлар: Р.Абдуллаев, М.Раҳимов, Қ.Ражабов. –Тошкент: “О‘zbekiston” НМИУ, 2019, б.33-34 (History of Uzbekistan (1917-1991). The second book./educated editors: R.Abdullaev, M.Rahimov, K.Rajabov. –Tashkent: “Uzbekistan” NMIU, 2019, p.33-34.)

ЎТМИШГА НАЗАР

3-МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE-3

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000